

Cafer b. Mübessir
(Çesitli görümleri)

3759

Hayyat
Intisar 63-66.

Cafer b. Mübessir,
el-Hayyat, K. el-Intisar, 67
DIA Ktp. 3759.

27 AGUSTOS 1997

Cafer b. Mübessir ~~TRII~~ X
Tritton, i. Kelâm, s. 122-125.
297-4
TRII

جعفر بن مبشر

MADDE 217'YE GÖRE
SONRA GELEN DOKÜMAN

A. Talib, Arasim, 157
08 SUBAT 1994

Cafer b. Mübessir
Malati, et-Tenbih, s. 34, 38

Cafer b. Mübessir (سبأ),
el-Hayyat, K. el-Intisar, 63.
DIA Ktp. 3759.

27 AGUSTOS 1997

Cafer b. Mübessir
تذكرة الأنبياء
10/549 سير اعلام النبلاء

03 EKİM 1996

MADDE 217'YE GÖRE
SONRA GELEN DOKÜMAN

حكمت بشير ياسين, استدراقات تاريخ التراث العربي, قسم التفسير و
علوم القرآن, الجزء الثاني, جدة 1422. ص. 112. ISAM 090255

١٥٥- ناسخ القرآن ومنسوخة *

CA'FER b. MUBESSIR

لأبي محمد، جعفر بن مبشر بن أحمد بن محمد الثقفي (ت ٢٣٤ هـ)
وهو من كبار المعتزلة. ذكره ابن النديم^(٤) والداودي^(٥)

^(٤) الفهرست ص ٢٠٨.

^(٥) طبقات المفسرين ١/١٢٥.

محمد أبو بكر بن علي ، استد ركات علي تاريخ التراث العربي ، قسم
العقيدة ، الجزء الثالث ، جدة 1422. ص. 52-53 . ISAM 90256..

(١) كتاب تنزيه الأنبياء *
CA'FER b. MUBESSIR

(٢) كتاب الحجّة على أهل البدع *

(٣) كتاب الرد على المشبهة والجهمية والرافضة *

لأبي محمد : جعفر بن مبشر الفقيه المعتزلي (ت ٢٣٤هـ)

ذكرها الذهبي (١) .

(١) سير أعلام النبلاء . ٥٤٩/١ .

نجم عبدالرحمن خلف استدراقات على تاريخ التراث العربي: قسم علم
الحديث، الجزء الرابع، جدة 1422، ص. ISAM 090257 .

66 E. 1. 207

٢٩٩ - (١) - الآثار الكبير * CA'FER b. MUBESSIR

جعفر بن مبشر الشقي ، أبو محمد البغدادي (ت ٢٣٤ هـ) *

ذكره الذهبي في « السير » (٤) .

٣٠٠ - (٢) - السنن *

ذكره الذهبي في « سير النبلاء » (٥) .

(٤) انظر: « سير النبلاء » : ٥٤٩/١٠ .

(٥) انظر: « المصدر السابق » : ٥٤٩/١٠ .

مين « من كتبه

« متشابه القرآن » (١) .

[٢٣٤ هـ - ٨٤٨ م] جَعْفَرُ بْنُ مُبَشَّرٍ

جعفر بن مبشر بن أحمد بن محمد الثقفي ، أبو محمد : متكلم ، من كبار المعتزلة ، مولده ووفاته ببغداد . قال المسعودي : « كان جعفر من علماء المعتزلة وحذاقها وزهادها ، وأخوه حنش من علماء أصحاب الحديث ورساء الحشوية بالضد من أخيه جعفر ، وطالت بينهما المناظرة والتباين ، وآلى كل واحد منهما ألا يخاطب الآخر إلى أن لحق بخالقه » وقال ابن النديم : « كان حنش أيضاً متكلماً لكنه لم يقارب جعفرأ ، وكان جعفر صاحب حديث وله خطابة وبلاغة وزهد وفقه » وذكر له تصانيف ، منها « ناسخ القرآن ومنسوخه » (١) .

[٨٠ هـ - ١٤٨ م] جَعْفَرُ الصَّادِقِ

جعفر بن محمد الباقر بن علي زين العابدين بن الحسين السبط ، الهاشمي القرشي ، أبو عبد الله ، الملقب بالصادق : سادس أئمة الشيعة الإمامية . ولد بالمدينة

(١) تاريخ بغداد . ٧ : ١٦٢ وطبقات المفسرين للداودي ١ : ١٢٥ ولسان الميزان ٢ : ١٢١ وأعيان الشيعة ١٦ : ١٠٥ ومروج الذهب ٣ : ١٩٤ والنسخ في القرآن الكريم ١ : ٣١٤ و ٢ : ١٤٤ وابن النديم . ٢٠٨

[١١١٥ هـ - ١٠٧٣ م] الحُوَيْزِي

جعفر - ويقال محمد جعفر - بن عبد الله ابن ابراهيم الحويزي الاصفهاني : من علماء الشيعة الامامية . قال العاملي : عالم بالأخبار والتفسير والفقه والأصول والكلام والحكمة والعربية ، وذكر أنه ولي القضاء بأصبهان (٢) .

[١٠٨٨ هـ - ١٦٧٧ م] البَحْرَانِي

جعفر بن كمال الدين البحراني : عارف بالتفسير والحديث والعربية ، شاعر ، من أهل البحرين ، لقيه صاحب « أمل الآمل » في مكة المكرمة ، وقال توفي بحيدر آباد . وقال العاملي أن له تصانيف وتعليقات في الحديث وعلوم العربية والتفسير وقيل في وفاته سنة ١٠٨٨ هـ ، وقيل سنة ١٠٩١ هـ (٣) .

(١) طبقات المفسرين ١ : ١٢٤ ولسان الميزان ٢ : ١١٣ وابن النديم ٢١٣ وتاريخ بغداد ٧ : ١٦٢ والمسعودي ٣ : ١٩٤ .
(٢) أعيان الشيعة ١٥ : ٤٧٨ وروضات الجنات ١٤٩ .
(٣) أمل الآمل ٢ : ٥٣ وأعيان الشيعة ١٦ : ٩٨ وروضات الجنات ١٤٩ .

MUSTAFA BİLGİN, TEFSİRDE MUTEZİLE EKOLÜ (Doktora tezi), ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEFSİR-HADİS ANABİLİM DALI), DANIŞMAN SAKİP YILDIZ, BURSA 1991, İSAM KTP. 40175, SS. 72.

Onun, bir "Tefsîru'l-Kur'ân"¹ bulunduğuna haber verilmiştir.

5- Ca'fer b. Mübeşşir es-Sekafî (v.234/848)

Ebû Muhammed Ca'fer b. Mübeşşir b. Ahmed es-Sekafî el-Bağdâdî

Bağdad Mutezilesi'nin şeyhlerindedir. Doğup yaşadığı yer de Bağdad'dır. Kur'ân, hadis, fıkıh ve kelâm da geniş bilgiye sahipti. Hitabet ve belâğati ile temayüz etmişti. Aynı zamanda dinî iffet ve nezâhatı ile de meşhurdu. Zâhiddi; son derece fakir ve güç şartlarda yaşadığı halde vera'ından dolayı kimseden yardım ve hediye kabul etmez, öğrencilerininin zekâtıyla geçinmeyi tercih ederdi.²

Kaynaklarda hadis, fıkıh ve kelâm ilimlerinde yirmiyi aşan eseri zikredilen Ca'fer'in, Kur'ân ile ilgili eseri ise, "en-Nâsîh ve'l-Mensûh"³ dur.

6- Ca'fer b. Harb el-Hemdânî (v.236/850)

Ebu'l-Fazl Ca'fer b. Harb el-Hemdânî

Bağdad Mutezilesi'ndendir. Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf'ın öğrencisidir. Basra'da öğrenim gördükten sonra Bağdat'a geçerek zühd ve ibadetinden dolayı "Râhibu'l-Mutezile" diye anılan İsa b. Sabîh'in derslerine katılmıştı. Hocası ve onun diğer talebesi Ca'fer b. Mübeşşir gibi Ca'fer b. Harb de zühd ve takvaya dayanan amelî hayatı, dinî iffeti ve ah-

1- el-Kâdî, Fazl, 280; İbnu'l-Murtezâ, Tabakât, 71.

2- Bkz. el-Hayyât, el-Intisâr, 63-64, 67-68; el-Ka'bî, Zikr, 74; el-Mes'ûdî, Mürûc, IV/203; İbnu'n-Nedîm, el-Fihrist, 208; el-Kâdî, Fazl, 283; el-Matîb, Târîh, VII/162; İbnu'l-Esîr, el-Kâmil, VII/15; ez-Zehabî, Siyer, X/549; İbnu'l-Murtezâ, Tabakât, 76-77; İbn Hacer, Lisân, II/121; Kehhâle, Mu'cem, III/143.

3- el-Hayyât, el-Intisâr, 63; İbnu'n-Nedîm, el-Fihrist, 40, 208.

تکامل: نظری بر تطور مبانی فکری تشیع در سه قرن نخستین، ترجمه هاشم ایزدپناه، نیوجرسی ۱۳۷۵ ش؛ مسعودی، مروج (بیروت)؛ محمدبن محمد مفید، الارشاد، قم: مکتبه بصیرتی، [بی تا]؛ همو، الفصول العشره فی الغیبه، چاپ فارس حسون، [قم] ۱۴۱۳؛ همو، الفصول المختارة، چاپ علی میرشریفی، بیروت ۱۹۹۳/۱۴۱۴؛ یحیی بن حسین، ناطق بالحق، نصره مذاهب الزیدیه [عنوان صحیح: الدعامة فی تثبیت الامامة]، چاپ ناجی حسن، بیروت ۱۹۸۱؛ احمدبن علی نجاشی، فهرست اسماء مصنفی الشیعة المشتهر برجال النجاشی، چاپ موسی شبیری زنجانی، قم ۱۴۰۷؛ حسن بن موسی تویختی، فرق الشیعة، چاپ محمدصادق آل بحر العلوم، نجف ۱۳۵۵/۱۹۳۶.

/ فریده سعیدی /

جعفر بن قدامه، ادیب و شاعر قرن سوم و چهارم. کنیه اش ابوالقاسم و نام جد وی زیاد بود (یاقوت حموی، ج ۲، ص ۷۸۸). از زندگی وی اطلاع چندانی در دست نیست. سال تولدش در منابع ذکر نشده است. صفدی (متوفی ۷۶۴؛ ج ۱۱، ص ۱۲۵) سال وفات جعفر را ۳۰۸ یا ۳۰۹ و یاقوت حموی (متوفی ۶۲۶؛ همانجا) مرگ او را در جمادی الآخره ۳۱۹ ثبت کرده و افزوده است که در ۳۱۰، پس از تبعید علی بن عیسی وزیر (متوفی ۳۳۴) به یمن، جعفر در باره آن ابیاتی سرود. یاقوت حموی (ج ۲، ص ۷۸۹) شش بیت از این شعر را نقل کرده است. زرکلی (ج ۲، ص ۱۲۶) و کخاله (ج ۳، ص ۱۴۲) نیز سال وفات جعفر را ۳۱۹ ذکر کرده اند.

ابن ندیم (ص ۱۹۴) جعفر بن قدامه را از نویسندگان به نسبت پرکار نام برده که «صد صفحه» از او بر جای مانده است. خطیب بغدادی (ج ۸، ص ۱۱۰) جعفر را به فراوانی ادب و پیشوایی نویسندگان ستوده و صفدی (ج ۱۱، ص ۱۲۴) او را دارای آثاری دانسته است؛ اما، در هیچ یک از منابع، نام کتابی از جعفر بن قدامه ذکر نشده است، فقط ابن بلخی (ص ۱۷۰) تألیف کتاب الخراج را به او نسبت داده است که در صحت آن تردید هست، چون در منابع دیگر، این کتاب به قدامه بن جعفر* (متوفی ۳۳۷) نسبت داده شده است (ع تاریخ سیستان، ص ۱۱؛ یاقوت حموی، ج ۵، ص ۲۲۳۵).

مشایخ او را ابوالعیناء ضریر (متوفی ۲۸۳)، حمادبن اسحاق موصلی (متوفی ۲۶۷)، محمدبن عبدالله مالک خزاعی و مبرّد (متوفی ۲۸۶)، دانسته اند (ع خطیب بغدادی، همانجا؛ یاقوت حموی، ج ۲، ص ۵۹۵، ۷۸۸؛ صفدی، همانجا). مهم ترین راوی جعفر، ابوالفرج اصفهانی (متوفی ۳۵۶) بود که، ضمن شرح حال ابراهیم بن المدبر، هفت روایت از جعفر نقل کرده (ع ابوالفرج اصفهانی، ج ۲، ص ۱۵۷-۱۸۷) و در جاهای دیگر نیز روایاتی از او نقل نموده است (ع ج ۱۰، ص ۲۸۰-۲۸۱). به گفته

سید محسن امین (ج ۴، ص ۱۳۶)، جعفر بن قدامه پدر قدامه بن جعفر نیست، زیرا شرح حال نویسان قدامه بن جعفر را فردی مسیحی دانسته اند که به واسطه مکتفی (حک: ۲۸۹-۲۹۵)، خلیفه عباسی، مسلمان شده بود (ع ابن ندیم، ص ۱۴۴؛ یاقوت حموی، ج ۵، ص ۲۲۳۵)؛ اما، در هیچ منبعی به مسیحی بودن جعفر بن قدامه اشاره نشده و ابوالفرج اصفهانی (همانجاها) اخبار او را به گونه ای آورده است که راوی مسلمان از مسلمان دیگر می آورد. ابن ندیم (همانجا) و یاقوت حموی (همانجا) در شرح حال قدامه بن جعفر ذکر کرده اند که پدرش شخص مهمی نبوده و دانشی نداشته، حال آنکه همین شرح حال نویسان جعفر بن قدامه را از مشایخ کاتبان دانسته اند.

منابع: ابن بلخی؛ ابن ندیم؛ ابوالفرج اصفهانی؛ امین؛ تاریخ سیستان، چاپ محمدتقی بهار، تهران: زوار، [؟۱۳۱۴ ش]؛ خطیب بغدادی؛ خیرالدین زرکلی، الاعلام، بیروت ۱۹۸۹؛ صفدی؛ عمر رضا کخاله، معجم المؤلفین، دمشق ۱۹۵۷-۱۹۶۱، چاپ افست بیروت [بی تا]؛ یاقوت حموی، معجم الادباء، چاپ احسان عباس، بیروت ۱۹۹۳.

/ محمود مهدوی دامغانی /

جعفر بن مبشر بن احمد ثقفی، متکلم معتزلی قرن دوم و سوم، از طبقه هفتم معتزله. کنیه او را ابو محمد (ابن ندیم، ص ۲۰۸؛ ابن مرتضی، ص ۷۶) نوشته اند و از او به قصصی نیز یاد شده است (ع خیاط، ص ۸۱؛ ابن عساکر، ص ۱۳۸). خیاط معتزلی (همانجا) این لقب را تحقیرآمیز انگاشته، اما به نظر یمانی (راوی، ص ۱۳۹)، پانویس (۳) وجه تسمیه او به قصصی احتمالاً امرار معاش وی از طریق فروش قصب (نی) بوده است. از سال تولد او اطلاعی در دست نیست. از رؤسای معتزله بغداد بوده (ملطی شافعی، ص ۳۹؛ ابن ندیم، همانجا) و به همراه جعفر بن حرب* نزد ابو موسی مُردار* (متوفی ۲۲۶) به تحصیل علم پرداخته است (قاضی عبدالجبار بن احمد، ۱۹۷۲، ص ۷۶؛ شهرستانی، ج ۱، ص ۹۴؛ ابن مرتضی، ص ۷۱). او را تا حدی متأثر از آرای نظام*، متکلم بزرگ معتزلی، نیز دانسته اند (ع د. اسلام، چاپ دوم، ذیل ماده؛ نیز ع شهرستانی، ج ۱، ص ۸۰). ابومجالد احمد بن حسین (متوفی ۲۶۸) از شاگردان وی بوده است (خطیب بغدادی، ج ۵، ص ۱۵۴؛ ابن مرتضی، ص ۸۵). جعفر بن مبشر در ۲۳۴ در بغداد درگذشت (ابن اثیر، ج ۷، ص ۴۴؛ ابوالفداء، ج ۲، ص ۳۷).

برادر جعفر، حُشیش / حَسَن بن مبشر (متوفی ۲۵۸) فقیه و محدث بود (مسعودی، ج ۴، ص ۲۸؛ مزّی، ج ۵، ص ۴۱۵؛ ذهبی، ج ۱، ص ۴۱۴) و به گزارش مسعودی (همانجا) بر خلاف برادرش از رؤسای حَسَویه* به شمار می آمد، به همین

Cafar b. Mubarrak (030025)

از متکلمان و فقهای شافعی مذهب مناظره فقهی داشت، و بر او غلبه کرده بود (نک: خیاط، ۶۸).

آثار: جعفر آثار کلامی و فقهی بسیاری داشته، اما تاکنون چیزی از آنها به دست نیامده است. آثار وی مورد استفاده بسیاری از متکلمان بوده است (برای نمونه، نک: اشعری، ۵۸۸-۵۹۸؛ ابن طباووس، ۶۱). خیاط فهرستی از آثار فقهی او را معرفی کرده است؛ افزون بر خیاط، مجموع آثار جعفر را ابن ندیم و ذهبی نیز فهرست کرده‌اند، که از آن جمله است: السنن و الاحکام و به قول ذهبی کتاب فی السنن؛ الاجتهاد؛ الحکایة و المحکی؛ المعارف علی الجاحظ؛ تنزیه الانبیاء؛ الحجة علی اهل البدع؛ التاسخ و المنسوخ؛ کتاب الآثار الکبیر؛ الطهارة؛ الاشریة؛ معرفة الحجة؛ الامر بالمعروف و النهی عن المنکر؛ معانی الاخبار و شرحها؛ الدار؛ کتاب علی اصحاب اللطف؛ المسائل و الجوابات؛ نقض کتاب بن شیبب فی الارحاء؛ الیقین علی برغوث فی المخلوق؛ الاجماع ما هو؟؛ التوحید علی اصناف المشبهة و الجهمیة و الرافضة؛ کتاب علی اصحاب الحدیث؛ کتاب علی اصحاب المعارف و کتاب علی اصحاب القیاس و الرأی و به قول خیاط کتاب علی اصحاب الرأی و القیاس. این کتاب را ذهبی به نام الرد علی ارباب القیاس می‌نامد (نک: خیاط، ۶۳؛ ابن ندیم، ۲۰۸؛ ذهبی، ۵۴۹/۱۰).

عقاید کلامی: جعفر عقیده داشت که خداوند در همه جا هست، به این معنی که او مدبر هر مکانی است و علم او در هر مکانی هست (اشعری، ۱۵۷). او کلام خداوند را، همچون دیگر معتزلیان، مخلوق می‌دانست، اما معتقد بود که آن جسم است نه عرض؛ زیرا خداوند فعلی را به صورت عرض انجام نمی‌دهد (همو، ۵۸۸-۵۸۹). وی و جعفر بن حرب بر آن بودند که کلام خداوند نمی‌تواند جابه‌جا شود و محال است که کلام خدا در زمان واحد در دو یا چند مکان باشد. جعفر می‌گفت: لوح محفوظ که محل خلق کلام خداوند است، نه از میان می‌رود و نه می‌تواند در جای دیگری پدید آید، و اصلاً جابه‌جا نمی‌شود. از این رو قرآن مکتوب یا محفوظ و یا صوت قاری قرآن که همه مسلمانان در قرآن بودن آن اجماع دارند، تنها حکایتی است از قرآن مکتوب در لوح محفوظ، و در واقع فعل نویسنده یا قاری یا حافظ قرآن به حساب می‌آید و نه فعل خداوند (خیاط، ۶۴؛ نسفی، ۲۶۰/۱، ۲۸۶؛ شهرستانی، ۷۰/۱؛ قاضی عبدالجبار، المغنی، ۱۹۱/۷). از این رو قرآنهایی که در دست بشر است، مجازاً کلام الله است. جعفر معتقد بود که کلام مکتوب در لوح محفوظ قابل دیدن است، با این حال تنها راه علم به قرآن را از طریق سمع می‌دانست (نک: اشعری، ۶۰۰؛ خیاط، ۶۳-۶۴).

جعفر نفس را جوهری می‌دانست که جسم نیست، ولی معنی آن چیزی میان جوهر و جسم است (اشعری، ۳۳۷). نیز معتقد بود

جعفر بن مبشر، ابو محمد جعفر بن مبشر ثقفی (د ۲۳۴ق/ ۸۴۸م)، از بزرگان معتزله بغداد. دشمنان جعفر به قصد تحقیر او را «قصی» (= نیشکر فروش) خوانده‌اند (نک: خیاط، ۶۳؛ ابن عساکر، ۱۳۸). در میان معتزله بغداد پس از ابو موسی مردار (م)، جعفر از همه زاهدانه‌تر می‌زیست (خیاط، همانجا). اشتراک آراء و عقاید جعفر بن مبشر یا جعفر بن حرب (م) باعث شده است تا فرقه‌نگاران از آن دو به «جعفرین» یاد کنند و شاخه‌ای از معتزله بغداد را به نام آن دو «جعفریه» بنامند (نک: بغدادی، الملل، ۱۰۴-۱۰۵؛ ملطی، ۳۴).

جعفر افزون بر کلام، در فقه و حدیث هم صاحب‌نظر بوده است و به او لقب «شیخ المسلمین و فقیههم» داده‌اند (خیاط، ۶۳، ۶۷). وی آثار بسیاری در کلام و فقه و تفسیر تألیف کرده بود و عقاید اعتزالی او در زمان خود وی طرف‌داران قابل ملاحظه‌ای داشت.

از آنجا که در معرفی برادر وی، حبیب بن مبشر (د ۲۵۸ق/ ۸۷۲م)، او را «طوسی الاصل» معرفی می‌کنند (نک: خطیب، ۲۶۶/۸؛ ابو یعلی، ۱۴۷/۱)، معلوم می‌شود که جعفر ایرانی تبار بوده، و از طریق «ولاء» به قبیله بنی ثقیفه منسوب شده است. او کلام را از ابوموسی مردار آموخت (ابن مرتضی، ۳۹؛ قس: فخر الدین، ۴۲-۴۳؛ نیز نک: نشار، ۴۳). تأثیر تعالیم مردار در زندگی علمی و عملی جعفر آشکار بود (خیاط، ۶۳؛ قاضی عبدالجبار، «فضل...»، ۲۸۳؛ ابن مرتضی، ۴۳).

جعفر با واثق، خلیفه عباسی و نظام حکومتی رابطه‌ای نداشت. از لقب قصی وی پیدا است که از دسترنج خود امرار معاش می‌کرد و با آنکه در هنگام ضرورت زکات دوستان خود را می‌پذیرفت، اما از قبول هدایای حکومتی سر باز می‌زد (همانجا). ابومجالد احمد بن حسین بغدادی (د ۲۹۸ق)، از شاگردان جعفر بوده است (ابوالقاسم بلخی، ۷۴؛ ذهبی، ۵۵۳/۱۰؛ خطیب، ۳۱۶/۴-۳۱۷؛ ابن اثیر، ۳۳۰/۶). جعفر در بیان عقاید فقهی و کلامی خود از استناد به کتاب و سنت بهره می‌گرفت. وی علی (ع) را برترین افراد می‌دانست (ملطی، ۳۴-۳۵؛ ابن ابی الحدید، ۷/۱) و در باره طلحه و زبیر هم معتقد بود که آنها پیش از مرگ توبه کرده‌اند و توبه آنها صحیح است. همچنین عثمان، خلیفه سوم را هم تبرئه می‌کرد و از قاتلان او براءت می‌جست (خیاط، ۷۴؛ ملطی، ۳۵).

توانایی جعفر در علم فقه در عصر او شناخته شده بود، چنان‌که منصب قضا از سوی واثق به او پیشنهاد شد (ابن مرتضی، ۴۴). وی در مسائل فقهی از جمله فقهای «اصحاب رأی» به حساب می‌آید (نک: نادر، ۳۰). عقاید خاص جعفر درباره اجماع و قیاس باعث شد تا برخی از مؤلفان در برابر او واکنش نشان دهند (برای نمونه، نک: بغدادی، الملل، ۱۰۵). جعفر با بشر مرسی (م)